

Art Education as a Platform for Entrepreneurship: Identifying Dimensions and Components in the Second Cycle of Primary Education

Hashem Adiban¹, Hossein Zainalipour^{2*}, S. Abdolvahab Samavi³, Zohreh Moradi⁴

1. PhD Candidate in Curriculum Planning, Department of Educational Sciences, Faculty of Humanities, University of Hormozgan, Bandar Abbas, Iran

2. Associate Professor of Educational Management, Department of Educational Sciences, Faculty of Humanities, University of Hormozgan, Bandar Abbas, Iran

3. Professor of Educational Psychology, Department of Educational Sciences, Faculty of Humanities, University of Hormozgan, Bandar Abbas, Iran Assistant Professor, Department of Handicrafts, Faculty of Humanities, University of Hormozgan, Bandar Abbas, Iran

4. Assistant Professor, Department of Handicrafts, Faculty of Humanities, University of Hormozgan, Bandar Abbas, Iran

ABSTRACT

Received: 10 Jan 2026

Accepted: 16 May 2026

First Available: 09 Jun 2026

Final Publication: 23 Jul 2026

Keywords

Art Education, Entrepreneurship Education, Primary Education, Creativity, Curriculum Development, Systematic Review

The present study aimed to identify and conceptualize the dimensions and components of entrepreneurship-oriented art education in the second cycle of primary education through a systematic literature review. This study employed a systematic review methodology. The research population consisted of peer-reviewed national and international studies related to art education, entrepreneurship education, and primary school curriculum published during the last decade. A structured search was conducted across Persian and English academic databases using relevant keywords, resulting in the identification of 970 initial records. After removing duplicates and conducting multi-stage screening based on inclusion and exclusion criteria, 30 studies, including 20 Persian and 10 English articles, were selected for final analysis. The screening and evaluation processes were independently conducted by two researchers, and reliability was confirmed using Cohen's kappa coefficient and intraclass correlation coefficient (ICC). Data were analyzed through thematic analysis at open, axial, and selective coding levels using MAXQDA 2020 software. The findings revealed that entrepreneurship-oriented art education has a multidimensional and integrated structure organized into 6 major dimensions, 16 components, and 101 indicators. The identified dimensions included foundations of creativity and innovative thinking, creative agency and executive capability, the social context of artistic entrepreneurship, entrepreneurial foundations, manifestation of cultural-artistic capital in innovative action, and ethical and sustainability principles in artistic production and consumption. The results further demonstrated that art education can simultaneously enhance students' cognitive, social, cultural, and ethical capacities in fostering entrepreneurial thinking and behavior. The findings suggest that entrepreneurship-oriented art education extends beyond the transmission of artistic skills and can function as a comprehensive educational framework for developing creativity, innovation, social responsibility, and entrepreneurial competencies among primary school students. The framework proposed in this study can serve as a foundation for curriculum development, instructional design, and educational policymaking aimed at nurturing creative and entrepreneurial learners.

How to cite:

Adiban, H., Zainalipour, H., Samavi, S. A., & Moradi, Z. (2026). Art Education as a Platform for Entrepreneurship: Identifying Dimensions and Components in the Second Cycle of Primary Education. *Study and Innovation in Education and Development*, 6(3), 1-25.

* Corresponding Author:

Hossein Zainalipour

E-mail: hzeinalipour@hormozgan.ac.ir

© 2026 the authors. Published by Institute for Knowledge, Development, and Research.

This is an open access article under the terms of the [CC BY-NC 4.0 License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

EXTENDED ABSTRACT

INTRODUCTION

Rapid transformations in economic, technological, and social systems have fundamentally changed the competencies required for individuals to succeed in contemporary societies. Educational systems are therefore increasingly expected to move beyond traditional knowledge transmission models and toward approaches that foster creativity, innovation, problem-solving, adaptability, and entrepreneurial thinking. Within this context, entrepreneurship education has emerged as a major component of educational reform due to its role in developing human capital and preparing learners for future labor markets and social participation (1). Entrepreneurship is no longer viewed solely as business creation; rather, it is conceptualized as a multidimensional competency involving creativity, initiative, self-efficacy, opportunity recognition, and value creation (2).

Art education has attracted growing attention as a suitable platform for developing entrepreneurial competencies because of its experiential, interdisciplinary, and creativity-oriented nature. Artistic activities engage emotional, cognitive, and sensory dimensions simultaneously, enabling students to develop divergent thinking, imagination, innovation, and collaborative skills (3). Several studies have demonstrated that art-based educational practices positively influence students' creativity and innovative capacities (4, 10). Furthermore, art education can indirectly foster entrepreneurial characteristics such as risk-taking, initiative, flexibility, and problem-solving (11). From this perspective, art is not merely an aesthetic or recreational subject but a developmental medium capable of supporting entrepreneurial learning processes.

Recent scholarship has increasingly explored the conceptual relationship between art and entrepreneurship. Wong and Chan argued that arts entrepreneurship education functions as a bridge connecting artistic creativity with entrepreneurial value creation through interdisciplinary educational approaches (7). Similarly, Kakouris and Liargovas emphasized that entrepreneurial learning in artistic contexts promotes innovative thinking and transformative learning experiences (6). Motiei and Delbari also identified significant conceptual overlaps among art, entrepreneurship, and artistic entrepreneurship, particularly in relation to creativity and innovation (8).

Empirical studies further support the effectiveness of integrating entrepreneurship into art education. Potapchuk and Bureau found that art-based entrepreneurship instruction significantly enhances creative problem-solving and learner engagement (9). Herzig and Renard demonstrated that improvisation training within arts entrepreneurship education

improves students' creative capacities and cognitive flexibility (3). In the Iranian context, research has shown that art education programs can meaningfully improve students' creativity and entrepreneurial attitudes (5, 29). Studies by Alizadeh and Niazian and Taghipour highlighted the role of art activities in fostering entrepreneurial spirit, self-confidence, and participation among elementary school students (12, 13).

In addition, scholars have emphasized the importance of innovative pedagogical strategies in arts entrepreneurship education. Gholamrezaei and Mohammadinejad found that storytelling-based instruction enhances students' creativity and imaginative thinking (14). Sedaghat and colleagues reported that integrating entrepreneurship and creativity into art classes increases students' motivation and active engagement (15). Sadeghi Arani and Naderi Yeganeh also demonstrated that artistic media and children's films can effectively communicate entrepreneurial values and concepts (16).

Despite the growing body of literature, several theoretical and practical gaps remain. Thom argued that arts entrepreneurship education is still in its infancy in many educational systems and lacks coherent theoretical and pedagogical frameworks (19). De Ávila and Davel similarly emphasized the fragmented nature of existing research and the absence of comprehensive conceptual models (20). In Iran, most existing studies have focused either on higher education or on general creativity outcomes rather than systematically identifying the dimensions and components of entrepreneurship-oriented art education in elementary schooling (23, 24). Furthermore, although entrepreneurship-related concepts have gradually entered educational discourse, limited attention has been paid to the second cycle of primary education, despite its critical role in shaping students' foundational attitudes and competencies.

Given these gaps, conducting a systematic review is necessary to synthesize existing knowledge and provide an integrated conceptual framework for entrepreneurship-oriented art education. Systematic reviews offer transparent and structured approaches to identifying, evaluating, and synthesizing evidence, thereby generating more reliable and comprehensive understandings of complex educational phenomena (30). Therefore, the present study aimed to identify and conceptualize the dimensions and components of entrepreneurship-oriented art education in the second cycle of primary education through a systematic review of the literature.

METHODS AND MATERIALS

This study employed a systematic review methodology to identify and synthesize the dimensions and components of entrepreneurship-oriented art education in the second

cycle of primary education. The research population consisted of national and international peer-reviewed studies related to art education, entrepreneurship education, and primary school curricula published during the past ten years.

A structured search strategy was implemented across Persian and English academic databases using combinations of keywords associated with art education, entrepreneurship education, creativity, innovation, and primary education. The search initially identified 970 records. After removing duplicate entries, titles and abstracts were screened according to predefined inclusion and exclusion criteria. Studies were included if they addressed art education in relation to entrepreneurial competencies, creativity development, innovation, or entrepreneurship-oriented educational practices within primary or elementary education. Studies lacking methodological rigor or sufficient relevance to the research topic were excluded.

Following the screening process, 30 studies, including 20 Persian and 10 English sources, were selected for final analysis. The selection and evaluation processes were independently conducted by two researchers. Inter-rater reliability was confirmed through Cohen's kappa coefficient and intraclass correlation coefficient (ICC), indicating acceptable consistency in coding and analysis procedures.

Data were analyzed using thematic analysis in three coding stages: open coding, axial coding, and selective coding. MAXQDA 2020 software was used to organize, classify, and synthesize the extracted data. Initial indicators were identified from the selected studies and subsequently grouped into conceptual categories and broader thematic dimensions. The coding process was iterative and recursive to ensure conceptual coherence and analytical reliability.

FINDINGS

The thematic analysis resulted in the identification of 101 primary indicators organized into 16 components and 6 major dimensions of entrepreneurship-oriented art education in the second cycle of primary education. The findings revealed that entrepreneurship-oriented art education possesses a multidimensional and integrated structure encompassing cognitive, social, cultural, practical, and ethical dimensions.

The first identified dimension was "Foundations of Creativity and Innovative Thinking," which included components such as imagination and idea generation, divergent and convergent thinking, and curiosity and inquiry. Indicators associated with this dimension involved storytelling, creative visualization, artistic experimentation, questioning, and exploratory learning activities. This dimension highlighted the

importance of fostering students' imaginative and cognitive capacities as foundational elements of entrepreneurial learning.

The second dimension, "Creative Agency and Executive Capability," focused on transforming ideas into practical actions. Components within this dimension included planning and organization, practical execution and artistic creation, and perseverance and problem-solving during implementation. Indicators emphasized hands-on artistic activities such as sculpture-making, painting, handicraft production, collaborative projects, and overcoming creative challenges through persistence and adaptation.

The third dimension, "Social Context of Artistic Entrepreneurship," reflected the social and interpersonal aspects of entrepreneurship-oriented art education. Components included empathy and mutual understanding, respect for cultural diversity and artistic heritage, and social and environmental responsibility. Findings showed that art education can strengthen students' collaborative skills, cultural awareness, social participation, and ecological responsibility through activities grounded in artistic and community-based experiences.

The fourth dimension, "Entrepreneurial Foundations," included components such as idea recognition and value creation, calculated risk-taking and courage, and understanding basic concepts of market and audience needs. Students were encouraged to identify problems, propose creative artistic solutions, experiment with unfamiliar techniques, and consider audience preferences and product presentation.

The fifth dimension, "Manifestation of Cultural-Artistic Capital in Innovative Action," emphasized the integration of local cultural heritage into creative activities. Components involved using indigenous artistic patterns and creatively presenting artistic works through storytelling, performance, and culturally grounded narratives. The findings demonstrated the importance of linking entrepreneurship-oriented art education with cultural identity and local artistic traditions.

Finally, the sixth dimension, "Ethical and Sustainability Principles in Artistic Production and Consumption," included environmentally friendly artistic creation and respect for intellectual property rights. Indicators emphasized recycling materials, sustainable artistic practices, originality, and ethical responsibility in artistic production and consumption processes.

Overall, the findings demonstrated that entrepreneurship-oriented art education extends beyond artistic skill acquisition and functions as a comprehensive educational

framework capable of fostering creativity, innovation, responsibility, and entrepreneurial thinking among elementary school students.

DISCUSSION AND CONCLUSION

The findings of this study indicate that entrepreneurship-oriented art education represents a multidimensional educational model integrating creativity, innovation, practical engagement, cultural awareness, ethical responsibility, and entrepreneurial competencies. The identified framework demonstrates that art education can function as a transformative educational platform rather than merely a subject focused on artistic expression or technical skills.

One of the major findings of this study is the central role of creativity and innovative thinking in entrepreneurship-oriented art education. Imagination, inquiry, divergent thinking, and experimentation emerged as foundational components supporting entrepreneurial development. This suggests that entrepreneurial learning in childhood should begin with the cultivation of flexible and creative thinking processes rather than with direct economic instruction. Artistic activities provide opportunities for students to engage in exploratory learning environments where experimentation, uncertainty, and innovation are normalized.

The findings also emphasize the practical and action-oriented nature of entrepreneurship-oriented art education. The dimension of creative agency demonstrated that entrepreneurial competencies develop through active participation, planning, implementation, and problem-solving. In this regard, art education offers meaningful experiential learning opportunities through which students can transform ideas into tangible outcomes while developing resilience and self-confidence.

Another important finding concerns the social and cultural dimensions of artistic entrepreneurship. The study revealed that entrepreneurship-oriented art education is deeply connected to social interaction, empathy, cultural identity, and community participation. This suggests that entrepreneurial learning should not be reduced to individual achievement or economic productivity but should also involve ethical and socially responsible dimensions. The integration of local cultural heritage into artistic and entrepreneurial activities further highlights the importance of culturally responsive educational approaches.

The findings additionally underscore the significance of sustainability and ethical awareness in arts entrepreneurship education. Encouraging students to use recycled materials, respect intellectual property, and adopt responsible consumption practices

indicates that entrepreneurship-oriented art education can contribute to the development of environmentally and ethically conscious citizens.

In conclusion, the present study provides a comprehensive conceptual framework for understanding entrepreneurship-oriented art education in the second cycle of primary education. The identified dimensions and components demonstrate that art education can play a significant role in fostering creativity, innovation, entrepreneurial thinking, social responsibility, and cultural awareness among children. The framework developed in this study can serve as a foundation for curriculum development, teacher training, and educational policymaking aimed at nurturing creative and entrepreneurial learners in contemporary educational systems.

آموزش هنر به مثابه بستری برای کارآفرینی: شناسایی ابعاد و مؤلفه‌ها در دوره دوم ابتدایی

هاشم ادیبان^۱، حسین زینلی پور^{۲*}، سید عبدالوهاب سماوی^۳، زهره مرادی^۴

۱. دانشجوی دکتری برنامه ریزی درسی، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه هرمزگان، بندرعباس، ایران
۲. دانشیار مدیریت آموزشی، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه هرمزگان، بندرعباس، ایران
۳. استاد روانشناسی تربیتی، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه هرمزگان، بندرعباس، ایران
۴. استادیار، گروه صنایع دستی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه هرمزگان، بندرعباس، ایران

چکیده

هدف پژوهش حاضر، شناسایی و تبیین ابعاد و مؤلفه‌های آموزش هنر با رویکرد کارآفرینی در دوره دوم دبستان از طریق مرور نظام‌مند ادبیات پژوهش بود. این پژوهش با استفاده از روش مرور نظام‌مند انجام شد. جامعه پژوهش شامل تمامی مطالعات علمی معتبر داخلی و بین‌المللی مرتبط با آموزش هنر، آموزش کارآفرینی و برنامه‌های درسی دوره ابتدایی در بازه ده‌ساله اخیر بود. جستجوی نظام‌مند در پایگاه‌های اطلاعاتی فارسی و انگلیسی با استفاده از کلیدواژه‌های مرتبط انجام گرفت و در مرحله اولیه ۹۷۰ رکورد شناسایی شد. پس از حذف موارد تکراری و انجام غربالگری چندمرحله‌ای بر اساس معیارهای ورود و خروج، ۳۰ مطالعه شامل ۲۰ مقاله فارسی و ۱۰ مقاله انگلیسی وارد تحلیل شدند. فرایند انتخاب و ارزیابی مقالات توسط دو پژوهشگر مستقل انجام شد و پایایی فرایند با استفاده از ضریب کاپای کوهن و همبستگی درون‌رده‌ای تأیید گردید. داده‌ها با استفاده از تحلیل مضمون و در سه سطح کدگذاری باز، محوری و انتخابی با بهره‌گیری از نرم‌افزار MAXQDA ۲۰۲۰ تحلیل شدند. یافته‌های پژوهش نشان داد که آموزش هنر با رویکرد کارآفرینی دارای ساختاری چندبعدی و یکپارچه است که در قالب ۶ بُعد اصلی، ۱۶ مؤلفه و ۱۰۱ نشانگر سازمان‌دهی می‌شود. ابعاد شناسایی‌شده شامل بنیان‌های خلاقیت و تفکر نوآورانه، کنشگری و توانایی اجرایی خلاق، بستر اجتماعی کارآفرینی هنری، مبانی کارآفرینی، تجلی سرمایه فرهنگی-هنری در کنشگری نوآورانه، و اصول اخلاقی و پایداری در چرخه تولید و مصرف هنری بود. نتایج همچنین نشان داد که آموزش هنر می‌تواند به‌طور هم‌زمان ظرفیت‌های شناختی، اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی دانش‌آموزان را در راستای پرورش روحیه کارآفرینی تقویت کند. نتایج این پژوهش نشان داد که آموزش هنر با رویکرد کارآفرینی فراتر از آموزش مهارت‌های هنری عمل کرده و می‌تواند به‌عنوان الگویی جامع برای پرورش خلاقیت، نوآوری، مسئولیت‌پذیری اجتماعی و تفکر کارآفرینانه در دانش‌آموزان دوره دوم ابتدایی مورد استفاده قرار گیرد. چارچوب ارائه‌شده در این مطالعه می‌تواند مبنایی برای طراحی برنامه‌های درسی، تدوین راهنماهای آموزشی و توسعه سیاست‌های آموزشی مبتنی بر تربیت دانش‌آموزان خلاق و کارآفرین فراهم آورد.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۰/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۲/۲۶

تاریخ چاپ اولیه: ۱۴۰۵/۰۳/۱۹

تاریخ چاپ نهایی: ۱۴۰۵/۰۵/۰۱

کلمات کلیدی

آموزش هنر، آموزش کارآفرینی، آموزش ابتدایی، خلاقیت، توسعه برنامه درسی، مرور نظام‌مند

شیوه ارجاع دهی:

ادیبان، هاشم، زینلی پور، حسین، سماوی، سید عبدالوهاب، و مرادی، زهره. (۱۴۰۵). آموزش هنر به مثابه بستری برای کارآفرینی: شناسایی ابعاد و مؤلفه‌ها در دوره دوم ابتدایی. پژوهش و نوآوری در تربیت و توسعه، ۶(۳)، ۱-۲۵.

نویسنده مسئول:

حسین زینلی پور

پست الکترونیکی: hzeinalipour@hormozgan.ac.ir

© ۱۴۰۵ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است.

انتشار این مقاله به‌صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی CC BY-NC 4.0 صورت گرفته است.

تحولات گسترده اقتصادی، اجتماعی و فناورانه در دهه‌های اخیر، ماهیت مهارت‌های مورد نیاز برای زندگی و فعالیت حرفه‌ای در جوامع معاصر را به‌طور اساسی دگرگون ساخته است. اقتصادهای نوین بیش از هر زمان دیگری بر خلاقیت، نوآوری، انعطاف‌پذیری، حل مسئله و توانایی خلق ارزش تأکید دارند و همین امر موجب شده است که نظام‌های آموزشی در سراسر جهان، بازنگری در اهداف و رویکردهای تربیتی خود را در اولویت قرار دهند. در این میان، آموزش کارآفرینی به‌عنوان یکی از راهبردهای کلیدی برای توسعه سرمایه انسانی و آماده‌سازی نسل آینده برای مواجهه با چالش‌های پیچیده قرن بیست‌ویکم مطرح شده است (1). رویکردهای جدید آموزشی، کارآفرینی را صرفاً به‌عنوان مهارتی اقتصادی یا مرتبط با ایجاد کسب‌وکار تلقی نمی‌کنند، بلکه آن را نوعی شایستگی چندبعدی می‌دانند که شامل خلاقیت، خودکارآمدی، مسئولیت‌پذیری، ریسک‌پذیری و توانایی تبدیل ایده به عمل است (2).

در این چارچوب، آموزش هنر به دلیل ماهیت تجربه‌محور، خلاقانه و بین‌رشته‌ای خود، به یکی از مهم‌ترین بسترهای بالقوه برای پرورش شایستگی‌های کارآفرینانه تبدیل شده است. هنر نه‌تنها زمینه‌ای برای بیان احساسات و تخیل فراهم می‌آورد، بلکه بستری برای تقویت تفکر واگرا، نوآوری، حل مسئله و تعاملات اجتماعی نیز محسوب می‌شود (3). پژوهش‌ها نشان می‌دهند که فعالیت‌های هنری می‌توانند ظرفیت‌های شناختی و هیجانی دانش‌آموزان را به‌طور هم‌زمان فعال سازند و زمینه را برای شکل‌گیری نگرش‌های خلاقانه و کارآفرینانه فراهم آورند (4، 5). از این منظر، آموزش هنر می‌تواند فراتر از یک درس مهارتی یا زیبایی‌شناختی عمل کرده و به ابزاری برای توسعه شایستگی‌های بنیادین زندگی تبدیل شود.

ادبیات نظری و تجربی حوزه آموزش کارآفرینی هنری نشان می‌دهد که میان هنر و کارآفرینی، پیوندی عمیق و چندلایه وجود دارد. برخی پژوهشگران بر این باورند که هنر، بستری طبیعی برای شکل‌گیری ذهنیت کارآفرینانه است؛ زیرا فرآیند خلق هنری مستلزم تخیل، آزمون و خطا، تصمیم‌گیری و مواجهه با عدم قطعیت است (6). در همین راستا، Chan و Wong آموزش کارآفرینی هنری را به‌عنوان پلی میان جهان هنر و کارآفرینی مفهوم‌سازی کرده‌اند و تأکید دارند که این نوع آموزش می‌تواند توانایی دانش‌آموزان را در خلق ارزش فرهنگی و اجتماعی افزایش دهد (7). همچنین، Motiei و Delbari با تحلیل مفهومی هنر، کارآفرینی و کارآفرینی هنری، نشان داده‌اند که این سه حوزه دارای نقاط اشتراک قابل توجهی در زمینه خلاقیت، نوآوری و ارزش‌آفرینی هستند (8).

مطالعات تجربی نیز نقش آموزش هنر در توسعه مهارت‌های کارآفرینانه را تأیید کرده‌اند. برای مثال، Bureau و Potapchuk نشان دادند که استفاده از هنر در آموزش کارآفرینی می‌تواند اثربخشی فرایند یادگیری را افزایش داده و ظرفیت‌های خلاقانه و حل مسئله را تقویت کند (9). همچنین، Herzig و Renard دریافتند که آموزش بداهه‌سازی در کارآفرینی هنری، موجب ارتقای توانایی‌های خلاقانه و افزایش انعطاف‌پذیری شناختی فراگیران می‌شود (3). این یافته‌ها با نتایج پژوهش‌های داخلی نیز همسو است. به‌عنوان نمونه،

Arjmand Ghajour و Arjmandi نشان دادند که برنامه‌های آموزش هنر می‌توانند خلاقیت دانش‌آموزان ابتدایی را به‌طور معناداری افزایش دهند (10). همچنین، Rezvani تأثیر مثبت آموزش مبتنی بر هنر بر خلاقیت و نوآوری دانش‌آموزان را گزارش کرده است (4). از سوی دیگر، پژوهش‌های متعددی به بررسی ارتباط آموزش هنر با تقویت روحیه کارآفرینی پرداخته‌اند. Ajeri نشان داد که هنر می‌تواند نقش مؤثری در توسعه خلاقیت و نگرش‌های کارآفرینانه دانش‌آموزان ایفا کند (11). Alizadeh نیز بر اهمیت آموزش هنر در پرورش روحیه کارآفرینی در دوره ابتدایی تأکید کرده و معتقد است که فعالیت‌های هنری می‌توانند دانش‌آموزان را به سمت استقلال فکری، خودباوری و ایده‌پردازی سوق دهند (12). همچنین، Niazian و Taghipour در مطالعه‌ای موردی نشان دادند که آموزش هنر با رویکرد کارآفرینی در دانش‌آموزان پایه پنجم ابتدایی، موجب افزایش مشارکت، خلاقیت و انگیزش یادگیری می‌شود (13).

بخش دیگری از ادبیات پژوهش بر نقش رویکردهای آموزشی نوآورانه در آموزش هنر کارآفرینانه تمرکز دارد. Mohammadinejad و Gholamrezaei نشان دادند که آموزش مبتنی بر داستان‌گویی می‌تواند خلاقیت دانش‌آموزان را تقویت کرده و زمینه‌ساز توسعه تفکر خلاق شود (14). Sedaghat و همکاران نیز در پژوهشی اقدام‌پژوهانه بیان کردند که ایجاد فرهنگ خلاقیت و کارآفرینی در درس هنر، موجب افزایش مشارکت و انگیزه دانش‌آموزان می‌شود (15). علاوه بر این، Sadeghi Arani و Naderi و Yeganeh با تحلیل محتوای فیلم‌های کودک و نوجوان ایرانی نشان دادند که هنر می‌تواند بستری مؤثر برای آموزش مفاهیم کارآفرینی و ارزش‌آفرینی باشد (16).

در سطح برنامه‌ریزی آموزشی و سیاست‌گذاری نیز، توجه به آموزش کارآفرینی هنری در سال‌های اخیر افزایش یافته است. Mpuangnan و همکاران بر ضرورت ادغام آموزش کارآفرینی در برنامه‌های درسی مدارس تأکید کرده‌اند و معتقدند که این امر می‌تواند مهارت‌های آینده‌محور دانش‌آموزان را تقویت کند (1). Chilalu Mannathoko نیز نشان داد که ادغام کارآفرینی در کلاس‌های هنرهای بصری و موسیقی، مشارکت فعال و خلاقیت دانش‌آموزان را افزایش می‌دهد (17). Fernbach نیز آموزش کارآفرینی اجتماعی در آموزش هنر معلمان آینده را عاملی مهم در توسعه پایدار و مسئولیت‌پذیری اجتماعی معرفی کرده است (18). با وجود این پیشرفت‌ها، ادبیات پژوهش همچنان با چالش‌ها و خلأهای متعددی مواجه است. Thom معتقد است که آموزش کارآفرینی هنری در بسیاری از کشورها هنوز در مراحل ابتدایی توسعه قرار دارد و فاقد چارچوب‌های منسجم نظری و عملی است (19). Davel و De Ávila نیز تأکید می‌کنند که پراکندگی مفهومی، نبود الگوهای جامع آموزشی و کمبود شواهد تلفیقی، از مهم‌ترین چالش‌های این حوزه به‌شمار می‌رود (20). در ایران نیز اگرچه مطالعات متعددی درباره آموزش هنر، خلاقیت و کارآفرینی انجام شده است، اما اغلب این پژوهش‌ها به بررسی پیامدهای کلی پرداخته و کمتر به شناسایی ساختاری ابعاد و مؤلفه‌های آموزش هنر با رویکرد کارآفرینی توجه کرده‌اند (21, 22).

همچنین، بخش عمده‌ای از مطالعات داخلی بر آموزش عالی یا آموزش‌های تخصصی هنر متمرکز بوده‌اند. برای مثال، Motiei و همکاران وضعیت آموزش کارآفرینی هنری در دانشگاه‌های ایران را بررسی کرده‌اند (23). Mohammadzadeh و Yousefi نیز شرایط کارآفرینی و اشتغال‌زایی فارغ‌التحصیلان رشته‌های هنری را مورد مطالعه قرار داده‌اند (24). Kialashaki و Bagheri و Toustani نیز بر نقش کارآفرینی فرهنگی و هنری در اشتغال دانش‌آموختگان تأکید کرده‌اند (25). افزون بر این، Aghadavoudi و همکاران به ارزیابی برنامه درسی هنر اسلامی از منظر کارآفرینی پرداخته‌اند (26). با وجود اهمیت این مطالعات، دوره ابتدایی و به‌ویژه دوره دوم دبستان، کمتر مورد توجه قرار گرفته است؛ در حالی که این دوره یکی از مهم‌ترین مراحل شکل‌گیری نگرش‌ها، علایق و شایستگی‌های بنیادین کودکان محسوب می‌شود.

از سوی دیگر، برخی مطالعات به آموزش‌های کاربردی هنر با رویکرد کارآفرینی پرداخته‌اند. Hossein و Pourmahani بر اهمیت آموزش‌های کاربردی درس فرهنگ و هنر در توسعه مهارت‌های حرفه‌آموزی و کارآفرینی تأکید کرده‌اند (27, 28). Darabinejad و همکاران نیز اصول و روش‌های آموزش و ترویج هنر کارآفرینی در مدارس را عاملی مؤثر در پیشرفت اقتصادی و فرهنگی جامعه دانسته‌اند (22). همچنین، Saffaran و Khosravani Zanganeh نشان دادند که آموزش هنر می‌تواند خلاقیت، نوآوری و مهارت‌های کارآفرینانه کودکان پیش‌دبستانی را ارتقا دهد (29).

با توجه به گسترش پژوهش‌ها و تنوع یافته‌های موجود، نیاز به انجام مطالعات مرور نظام‌مند برای تجمیع و یکپارچه‌سازی دانش این حوزه بیش از پیش احساس می‌شود. مرور نظام‌مند، برخلاف مرور روایتی، مبتنی بر روش‌های شفاف، نظام‌مند و قابل بازتولید برای جستجو، انتخاب، ارزیابی و تحلیل مطالعات است و امکان ارائه تصویری جامع و منسجم از وضعیت دانش موجود را فراهم می‌سازد (30). در حوزه آموزش هنر با رویکرد کارآفرینی، فقدان چنین مرورهایی موجب شده است که یافته‌های پژوهشی به‌صورت پراکنده باقی بمانند و امکان بهره‌برداری نظری و کاربردی از آن‌ها محدود شود.

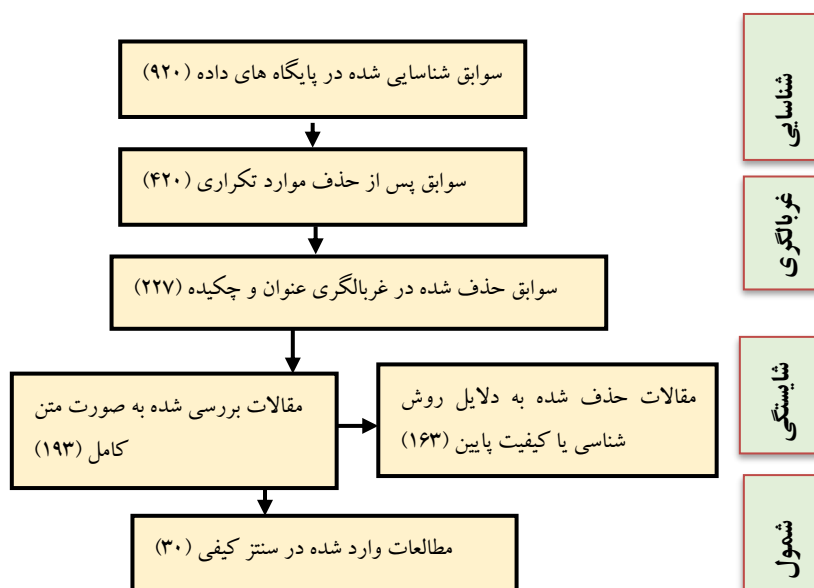
بر این اساس، به نظر می‌رسد که هنوز چارچوبی جامع و یکپارچه برای تبیین ابعاد و مؤلفه‌های آموزش هنر با رویکرد کارآفرینی در دوره دوم دبستان وجود ندارد. این خلأ، هم توسعه نظری این حوزه و هم طراحی برنامه‌های درسی و مداخلات آموزشی مؤثر را با محدودیت مواجه ساخته است. بنابراین، انجام پژوهشی که بتواند با استفاده از مرور نظام‌مند، ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های آموزش هنر کارآفرینانه را شناسایی و تبیین کند، ضرورتی اساسی دارد. در نتیجه، هدف پژوهش حاضر شناسایی و تبیین ابعاد و مؤلفه‌های آموزش هنر با رویکرد کارآفرینی در دوره دوم دبستان از طریق مرور نظام‌مند ادبیات پژوهش است.

برای پاسخ به سؤال پژوهش، از روش مرور نظام‌مند استفاده گردید. این روش شامل جستجوی ساختاریافته منابع، انجام فرایند غربالگری، استخراج داده‌ها و تلفیق نتایج است و با بررسی نظام‌مند ادبیات و اسناد موجود، ابعاد و شاخص‌ها با بهره‌گیری از تحلیل محتوایی شناسایی می‌شوند.

جامعه آماری پژوهش حاضر شامل تمامی منابع علمی معتبر مرتبط با آموزش هنر، کارآفرینی در آموزش و پرورش، و برنامه‌های درسی دوره ابتدایی (به‌ویژه دوره دوم) بود که طی ده سال گذشته در پایگاه‌های داده ملی و بین‌المللی منتشر شده‌اند. هدف از این مرور نظام‌مند، شناسایی مؤلفه‌ها و ابعاد به‌کاررفته در طراحی، اجرا و اعتبارسنجی برنامه‌های درسی آموزش هنر با رویکرد کارآفرینی برای دانش‌آموزان دوره دوم دبستان است؛ به‌ویژه پژوهش‌هایی که به اصول خلاقیت، نوآوری، مهارت‌های کارآفرینانه، و ارتباط هنر با دنیای کسب‌وکار در این گروه سنی پرداخته‌اند.

برای انجام جستجوی جامع، کلیدواژه‌ها با توجه به سه خوشه مفهومی اصلی طراحی شدند: «آموزش هنر»، «کارآفرینی در آموزش» و «دوره دوم دبستان». در پایگاه‌های بین‌المللی، از ترکیب عباراتی مانند “Art Education” OR “Arts Curriculum” AND “Entrepreneurship Education” OR “Entrepreneurial Skills” OR “Innovation in Education” AND (“Primary Education” OR “Elementary School” OR “Second Grade”) استفاده شد. در پایگاه‌های فارسی، از ترکیب‌هایی همچون «آموزش هنر» OR «هنرآموزی» AND «کارآفرینی» OR «مهارت‌های کارآفرینی» OR «آموزش خلاقیت» AND «دوره دوم ابتدایی» OR «ابتدایی» بهره گرفته شد. این منطق جست‌وجو اطمینان حاصل کرد که تنها مقالاتی انتخاب شوند که به‌طور مستقیم به آموزش هنر با تأکید بر مؤلفه‌های کارآفرینانه در مقطع دبستان پرداخته‌اند.

معیارهای ورود به مطالعه شامل مرتبط بودن عنوان و چکیده با موضوع آموزش هنر، کارآفرینی و مقطع دبستان، ارائه ابعاد و مؤلفه‌های مشخص، شفافیت در روش‌شناسی پژوهش، دسترسی به متن کامل مقالات و انتشار در مجلات علمی معتبر بود. مقالات فاقد بنیان نظری مستحکم، فاقد روش‌های پژوهشی معتبر، یا مقالاتی که به‌طور خاص به آموزش هنر برای دوره دوم دبستان و با رویکرد کارآفرینی نمی‌پرداختند، از مطالعه حذف شدند پس از وارد کردن ۹۷۰ رکورد اولیه و حذف موارد تکراری، غربالگری هدفمند انجام شد و نهایتاً ۳۰ مقاله (۲۰ مقاله فارسی و ۱۰ مقاله انگلیسی) واجد شرایط برای تحلیل مضمون انتخاب گردیدند. فرایند غربالگری و انتخاب مطالعات توسط دو پژوهشگر مستقل انجام شد و میزان توافق میان آن‌ها با محاسبه ضرایب کاپای کوهن و همبستگی درون‌رده‌ای (ICC) در سطوح بالا ثبت گردید که نشان‌دهنده پایداری قابل قبول کل فرایند کدگذاری و تحلیل است. این امر از آن جهت اهمیت دارد که انتخاب ابعاد و مؤلفه‌های آموزش هنر با رویکرد کارآفرینی باید بر اساس معیارهای علمی مشترک و قابل اتکا صورت گیرد.

شکل ۱: نمودار جریان مطالعات موجود در مرور

در جدول ۱ خلاصه مقالات منتخب ارائه شده است.

جدول ۱. خلاصه مقالات و منابع مرتبط با آموزش هنر با رویکرد کارآفرینی در دوره دوم دبستان

ردیف	نویسنده/سال	عنوان منبع	روش پژوهش	جامعه آماری
۱	رضوانی (۱۴۰۴)	بررسی تأثیر آموزش مبتنی بر هنر بر خلاقیت دانش آموزان	کمی؛ شبه آزمایشی با طرح پیش‌آزمون-پس‌آزمون و گروه کنترل	دانش آموزان دوره متوسطه (نمونه‌گیری در دسترس؛ تقسیم به گروه آزمایش و کنترل)
۲	آجری (۱۴۰۳)	تأثیر هنر بر خلاقیت و کارآفرینی دانش آموزان	تحلیلی-توصیفی	دانش آموزان ابتدایی
۳	مطیعی و دلبری (۱۴۰۳)	وجوه اشتراک و افتراق کارآفرینی، هنر و کارآفرینی هنری	مرور ادبیات و تحلیل مفهومی	حوزه مطالعاتی سه مفهوم کارآفرینی، هنر و کارآفرینی هنری
۴	صادقی آرانی و نادری یگانی (۱۴۰۲)	نقش هنر در ترویج و آموزش کارآفرینی: تحلیل محتوای کیفی فیلم‌های سینمایی کودک و نوجوان ایرانی در چهار دهه اخیر (۱۳۶۰-۱۴۰۰)	توصیفی - تحلیلی (تفسیرگرایانه)	محتوای متن ۴ فیلم و گفت‌وگوهای بازیگران
۵	غلامرضایی و محمدی نژاد (۱۴۰۲)	بررسی کیفی تأثیر آموزش های مبتنی بر داستان گویی بر تقویت خلاقیت دانش آموزان	کیفی-تحلیل محتوا	دانش آموزان ابتدایی تهران
۶	پورماهانی (۱۴۰۱)	آموزش‌های کاربردی درس فرهنگ و هنر با رویکرد کارآفرینی و حرفه‌آموزی	توصیفی-تحلیلی	دانش آموزان و افراد دارای محدودیت‌های ذهنی
۷	دارابی نژاد و همکاران (۱۴۰۱)	اصول و روش‌های آموزش و ترویج هنر کارآفرینی در مدارس و نقش آن در پیشرفت اقتصادی و فرهنگی جامعه	توصیفی-تحلیلی (تحلیل مفهومی و سیاستی آموزش کارآفرینی)	تمرکز بر نظام آموزش و پرورش و مدارس به‌صورت کلان
۸	صداقت و همکاران (۱۴۰۱)	چگونه توانستم فرهنگ کارآفرینی و خلاقیت را درس هنر ایجاد کنم؟	اقدام پژوهی	دانش آموزان ابتدایی
۹	مطیعی و همکاران (۱۴۰۱)	وضعیت آموزش کارآفرینی هنری در دانشگاه های ایران: یک بررسی در میان اساتید و دانشجویان هنر	آمیخته	در مرحله کیفی: ۱۱ نفر از اساتید هنر در ۳ دانشگاه هنر (اصفهان، تهران، یزد) و در مرحله کمی: ۱۲۰ نفر از دانشجویان کارشناسی ارشد هنر

۱۰	حسین پورماهانی (۱۴۰۱)	آموزش های کاربردی درس فرهنگ و هنر با رویکرد کارآفرینی و حرفه آموزی	توصیفی-تحلیلی	دانش‌آموزان مناطق کمتر توسعه یافته و کویری
۱۱	کیلاشکی و باقری توستانی (۱۴۰۱)	نقش جایگاه کارآفرینی فرهنگی و هنری بر اشتغال دانش‌آموختگان (مطالعه موردی: دانش‌آموختگان مرکز علمی و هنر واحد ۲ مازندران)	توصیفی-پیمایشی	دانش‌آموختگان مرکز علمی و هنر واحد ۲ مازندران
۱۲	محمدی‌زاده یوسفی (۱۴۰۰)	بررسی شرایط کارآفرینی و اشتغال زایی فارغ التحصیلان رشته هنر و صنایع فلز دانشگاه هنر اسلامی تبریز	توصیفی-پیمایشی	فارغ التحصیلان رشته هنر اسلامی (گرایش هنر و صنایع فلز) دانشگاه هنر اسلامی تبریز.
۱۳	آقاداتی همکاران (۱۴۰۰)	ارزیابی برنامه درسی کارشناسی هنر اسلامی و ارائه الگوی بهینه سازی از منظر کارآفرینی	توصیفی-پیمایشی	متخصصین حوزه آموزش هنرهای ایرانی-اسلامی، خبرگان حوزه برنامه درسی و کارآفرینی
۱۴	جدیدی محمدآبادی، اوژند سالاریان (۱۳۹۹)	تأثیر آموزش هنر در رشد خلاقیت و ارتقای سطح مهارت‌های کارآفرینی کودکان	مروری (مطالعه اسنادی و مرور مستندات)	تمرکز بر کودکان به‌عنوان گروه هدف در تحلیل‌های نظری و اسنادی
۱۵	علی‌زاده (۱۳۹۷)	پرورش روحیه کارآفرینی در آموزش ابتدایی از طریق هنر	توصیفی-تحلیلی	دانش‌آموزان ابتدایی
۱۶	ارجمند قجور ارجمندی (۱۳۹۷)	اثربخشی برنامه‌های پرورش خلاقیت در برنامه درسی هنر بر خلاقیت دانش‌آموزان دوره‌ی ابتدایی	آزمایشی؛ پیش‌آزمون - پس‌آزمون با گروه کنترل	تمامی دانش‌آموزان مقطع ابتدایی مناطق روستایی شهرستان اورمیه؛ نمونه ۵۰ نفر (۳۲ پسر و ۱۸ دختر، تقسیم به گروه آزمایش و کنترل)
۱۷	نیازیان و تقی پور (۱۳۹۵)	مطالعه موردی آموزش هنر با رویکرد ایجاد روحیه کارآفرینی در دانش‌آموزان پایه پنجم ابتدایی شهرستان نور	مطالعه موردی (کیفی)	دانش‌آموزان پایه پنجم ابتدایی شهرستان نور
۱۸	صفاران و خسروانی زنگنه (۱۳۹۴)	تأثیر آموزش هنر در رشد خلاقیت، نوآوری و ارتقاء سطح مهارت‌های کارآفرینی کودکان دبستانی (نمونه موردی کودکان دبستانی دخترانه و پسرانه مبتکر نوین آموزش و پرورش منطقه ۵ تهران)	توصیفی کمی؛ استفاده از پرسشنامه محقق‌ساخته استخراج شده از پرسشنامه خلاقیت تورنس	کودکان پیش دبستانی دختر و پسر مدارس مبتکر نوین منطقه ۵ تهران؛ نمونه ۸۰ نفر (۴۰ دختر و ۴۰ پسر)؛ داده‌های تحلیل شده ۶۹ پرسشنامه
۱۹	درویشی همکاران (۱۳۹۴)	اثربخشی آموزش هنرهای تجسمی با استفاده از بسته آموزشی "آموزش هنر، حامی کودک نوآور" بر افزایش خلاقیت کودکان دبستانی	کمی-آزمایشی	دانش‌آموزان پایه چهارم ابتدایی ناحیه ۳ شهر تهران
۲۰	پاکیزه (۱۳۹۴)	بررسی تاثیر شیوه آموزشی تلفیقی هنر بر خلاقیت و یادگیری دانش‌آموزان پسر سال اول دبستان	کمی-آزمایشی	دانش‌آموزان پسر پیش دبستانی شهرستان تنگستان
۲۱	وونگ و چان ^۱ (۲۰۲۴)	مفهوم‌پردازی آموزش کارآفرینی هنر: پیوند میان هنر و کارآفرینی در بستر آموزش عالی	آمیخته (پرسشنامه + مصاحبه‌های فردی نیمه‌ساخت یافته)	دانشجویان کارشناسی سال اول و سال آخر رشته‌های هنری، مدرسان هنر، و متخصصان/حرفه‌مندان صنعت هنر در آموزش عالی
۲۲	مپوانگان، گووندرو ملونگو ^۲ (۲۰۲۴)	رویکردهایی برای ادغام آموزش کارآفرینی در برنامه درسی مدارس	مرور نظام‌مند ادبیات علمی	مقالات و پژوهش‌های منتشر شده از سال ۱۹۶۵ تا ۲۰۲۳ در زمینه آموزش کارآفرینی

1. Wong & Chan

2. Mpuangnan, Govender & Mhlongo

۲۳	هرزیگ و رنارد ^۱ (۲۰۲۴)	و	تأثیر آموزش بداهه‌سازی در آموزش کارآفرینی هنر بر ظرفیت‌های خلاقانه	تجربی (آزمون تأثیر آموزش بداهه‌سازی مستمر در کلاس کارآفرینی هنر شرکت‌کنندگان کلاس آموزش کارآفرینی هنر)
۲۴	اویلا و داول ^۲ (۲۰۲۳)		آموزش کارآفرینی در هنر: دیدگاه‌ها و چالش‌ها	روش مرور نظام‌مند و تحلیل جامع آثار و مطالعات علمی منتشرشده در زمینه آموزش کارآفرینی هنری
۲۵	کاکوریس و لیارگواس ^۳ (۲۰۲۲)	و	معرفی هنر در آموزش کارآفرینی: یک چارچوب نظری	نظری-تحلیلی با شواهد تجربی مقدماتی (چارچوب‌سازی مفهومی + مقایسه آموزشی)
۲۶	چیلالو ماناتهوکو ^۴ (۲۰۲۰)		ادغام کارآفرینی در کلاس‌های هنرهای بصری و موسیقی: ارزیابی راهبردهای اجرای برنامه درسی هنرهای پایه	مطالعه موردی کیفی ۱۰ معلم و ۲۰ دانش‌آموز در بوتسوانا
۲۷	فرنیک ^۵ (۲۰۲۰)		آموزش کارآفرینی اجتماعی در آموزش هنر	توصیفی-تحلیلی (تحلیل برنامه درسی و تجربه آموزشی تلفیقی)
۲۸	توسر ^۶ (۲۰۱۹)		یادگیری کارآفرینانه در آموزش کارآفرینی هنر: یک چارچوب مفهومی	مفهومی-تحلیلی (تدوین چارچوب نظری بر پایه مرور و تلفیق ادبیات)
۲۹	توم ^۷ (۲۰۱۷)		سفر دشوار به دنیای کارآفرینی هنر: چرا آموزش کارآفرینی هنر در بریتانیا و آلمان هنوز در مراحل ابتدایی است؟	مرور ادبیات + پیمایش مقطعی استادان رشته هنرهای زیبا در مؤسسات آموزش عالی (HEIs) در بریتانیا و آلمان
۳۰	پوتاچوک و بورو ^۸ (۲۰۱۶)	و	استفاده از هنر برای آموزش کارآفرینی: شواهد تجربی از کارایی این رویکرد	تجربی (مطالعه کارگاهی با تحلیل پیش‌وپس از مداخله آموزشی)

فرآیند تحلیل داده‌ها با نرم‌افزار MAXQDA 2020 انجام گرفت و مقالات انتخابی بر اساس معیارهایی چون سال انتشار، روش پژوهش، کیفیت مطالعات، میزان ارتباط با موضوع و راهبردهای جستجو در پایگاه‌های داده، شامل منابع داخلی و خارجی، مورد بررسی قرار گرفتند.

یافته‌ها

در این پژوهش، به‌منظور شناسایی و تبیین ابعاد و مؤلفه‌های آموزش هنر با رویکرد کارآفرینی در دوره دوم دبستان، از روش تحلیل مضمون به‌صورت نظام‌مند، مرحله‌ای و در سه سطح سلسله‌مراتبی استفاده شد. در گام نخست، داده‌های استخراج‌شده از مقالات منتخب (برگزیده‌شده از طریق مرور نظام‌مند) با رویکرد کدگذاری باز مورد تحلیل قرار گرفت و «نشانگرهای اولیه» به‌عنوان واحدهای

1. Herzig & Renard
 2. De Ávila & Davel
 3. Kakouris & Liargovas
 4. Chilalu Mannathoko
 5. Fernbach
 6. Toscher
 7. Thom
 8. Potapchuk & Bureau

مفهومی پایه شناسایی شدند؛ این نشانگرها طیفی از عناصر کلیدی شامل اهداف آموزشی (مانند پرورش خلاقیت، نوآوری و تفکر کارآفرینانه)، محتوای درسی (فعالیتها و پروژه‌های هنری مرتبط با ایده‌پردازی و کاربردپذیری)، روش‌ها و رویکردهای یاددهی-یادگیری (نظیر یادگیری فعال، پروژه‌محور، اکتشافی و مشارکتی)، شیوه‌های ارزشیابی (سنجش هم‌زمان مهارت‌های هنری و شایستگی‌های کارآفرینانه مانند ریسک‌پذیری و خودباوری)، مؤلفه‌های کارآفرینی (از جمله خلاقیت، مدیریت منابع و ارتباط با بازار) و ملاحظات تحولی و آموزشی متناسب با ویژگی‌های دانش‌آموزان دوره دوم دبستان را در بر می‌گرفت. در گام دوم، این نشانگرها بر اساس قرابت‌های معنایی و مفهومی، تجمیع و در قالب مؤلفه‌های فرعی سازمان‌دهی شدند تا ساختارهای میانی و روابط مفهومی میان داده‌ها آشکار گردد. در گام سوم، مؤلفه‌های فرعی از طریق تحلیل تلفیقی و مقایسه‌ای در سطوح بالاتر انتزاع یافته و در قالب ابعاد اصلی طبقه‌بندی شدند تا چارچوبی منسجم و تبیینی از ساختار آموزش هنر با رویکرد کارآفرینی ارائه شود. این فرایند به صورت بازگشتی و تکرارشونده انجام گرفت تا انسجام در دسته‌بندی‌ها و اعتبار مفهومی یافته‌ها تضمین شود. در نهایت، ۱۰۱ نشانگر اولیه در قالب ۱۶ مؤلفه فرعی و ۶ بعد اصلی سازمان‌دهی شد که بازنمایی تحلیلی نهایی پژوهش را تشکیل می‌دهد.

جدول ۲: ابعاد، مؤلفه‌ها و نشانگرهای آموزش هنر با رویکرد کارآفرینی در دوره دوم دبستان

ابعاد	مؤلفه‌ها	نشانگرها
بنیان‌های خلاقیت و تفکر نوآورانه	تخیل و ایده‌پردازی	داستان‌سرایی خلاقانه با شخصیت‌های خیالی؛ تجسم یک روز عادی در سیاره‌ای دیگر؛ ساخت کاردستی با الهام از اشکال هندسی نامتعارف؛ ساخت مجسمه با مواد بازیافتی و تخیل کودک؛
تفکر واگرا و همگرا		نوشتن جملات مختلف با استفاده از کلمات داده شده؛ دسته‌بندی اشیاء بر اساس ویژگی‌های مختلف (مانند رنگ، شکل، جنس)؛ حل معمای تصویری با ارائه راه‌حل‌های متعدد؛ انتخاب بهترین ایده از بین گزینه‌های متعدد برای ساخت یک کاردستی؛ ایجاد یک زنجیره خلاقانه با استفاده از تصاویر متوالی
کنجکاوی و پرسشگری		بررسی و پرسش در مورد مواد مختلف و خواص آن‌ها (مانند مقاومت، انعطاف‌پذیری)؛ مشاهده دقیق یک اثر هنری و پرسیدن در مورد تکنیک‌های به کار رفته؛ مشاهده دقیق یک اثر هنری و پرسیدن در مورد تکنیک‌های به کار رفته؛ پرسیدن سوالات "چرا" و "چگونه" در مورد پدیده‌های طبیعی؛ ایجاد یک لیست از سوالاتی که در مورد یک موضوع خاص (مانند فضا) وجود دارد؛
کنشگری و توانایی اجرایی خلاق	برنامه‌ریزی و سازماندهی	تهیه لیست ابزار و مواد لازم برای ساخت یک کاردستی؛ زمان‌بندی برای انجام بخش‌های مختلف یک پروژه هنری؛ تعیین اهداف کوچک برای رسیدن به هدف نهایی پروژه؛ تقسیم کار بین اعضای گروه برای یک پروژه مشترک؛ مشخص کردن فضای مورد نیاز برای اجرای یک فعالیت هنری
اجرای عملی و خلق اثر		ساختن یک سفال با دست؛ نقاشی منظره با رنگ روغن؛ طراحی و دوخت یک عروسک ساده؛ ساخت کلاژ با روزنامه و مجله؛ اجرای نمایش عروسکی با دکور دست‌ساز؛ طراحی و اجرای یک انیمیشن ساده با تصاویر متوالی؛
پشتکار و حل مسئله در اجرا		ادامه دادن نقاشی حتی پس از اشتباه در ترسیم خطی؛ تلاش برای تعمیر یک کاردستی شکسته شده؛ یافتن راه‌حل برای مشکل کمبود مواد اولیه در حین کار؛

<p>تغییر طرح اولیه اثر هنری برای رفع یک نقص؛ پرسیدن سوال از معلم یا دوستان برای رفع اشکال؛ تلاش مجدد برای انجام یک تکنیک هنری دشوار؛ نهایی کردن اثر هنری با وجود خستگی یا موانع کوچک؛</p>	<p>بستر اجتماعی کارآفرینی همدلی و درک متقابل هنری</p>
<p>نقاشی صحنه‌ای از زندگی کودکان دیگر کشورها؛ ساخت کارت پستال برای دلجویی از دوست بیمار؛ طراحی صحنه تئاتر با توجه به احساسات شخصیت‌ها؛ گوش دادن فعال به ایده‌های هم‌گروهی‌ها و احترام به آن‌ها؛ همکاری در ساخت یک اثر هنری مشترک با درک دیدگاه‌های مختلف؛ پذیرش نظرات سازنده دیگران در مورد آثار هنری؛ تلاش برای درک احساسات پشت یک اثر هنری؛ ارائه بازخورد مثبت و سازنده به آثار دیگران؛</p>	<p>احترام به تنوع فرهنگی و میراث هنری</p>
<p>آشنایی با نقوش سنتی ایرانی و استفاده از آن‌ها در طراحی؛ ساخت ماکت بناهای تاریخی ایران؛ یادگیری و اجرای یک رقص محلی ساده؛ معرفی و نقاشی از لباس‌های سنتی اقوام ایرانی؛ آشنایی با موسیقی نواحی ایران و تلاش برای بازآفرینی آن؛ معرفی هنرمندان برجسته ایرانی و آثارشان؛ ساخت کاردستی با الهام از ظروف و سفالینه‌های تاریخی</p>	<p>مسئولیت‌پذیری اجتماعی و زیست‌محیطی</p>
<p>ساخت وسایل تزئینی از مواد بازیافتی (کاغذ، پلاستیک، پارچه)؛ نقاشی با موضوع اهمیت حفاظت از محیط زیست؛ طراحی پوستر برای تشویق به تفکیک زباله؛ ساخت وسایل کاربردی از مواد دورریختنی؛ برگزاری نمایشگاه کوچک آثار هنری بازیافتی؛ آموزش به دیگران در مورد کاهش مصرف پلاستیک از طریق هنر؛ طراحی لوگو برای یک گروه حامی محیط زیست؛ استفاده از رنگ‌های گیاهی یا طبیعی در نقاشی</p>	<p>مبانی کارآفرینی شناخت ایده و ارزش آفرینی</p>
<p>پیدا کردن مشکلی در مدرسه و پیشنهاد یک راه‌حل هنری برای آن؛ تبدیل یک وسیله بلااستفاده به یک اثر هنری کاربردی؛ طراحی یک محصول هنری جدید که نیاز دانش‌آموزان را برطرف کند؛ ایده‌پردازی برای ساخت گیفت‌های هنری برای مناسبت‌ها؛ درک اینکه چگونه یک طرح خلاقانه می‌تواند برای دیگران مفید باشد؛ ایجاد یک "جعبه ایده" برای جمع‌آوری پیشنهادهای نو؛ معرفی یک ایده هنری و توضیح دلیل ارزشمند بودن آن؛ تغییر و بهبود یک ایده موجود برای افزودن ارزش</p>	<p>ریسک‌پذیری حساب‌شده و جسارت</p>
<p>امتحان کردن یک تکنیک هنری جدید و ناآشنا؛ ارائه یک ایده هنری متفاوت در کلاس، حتی اگر بحث‌برانگیز باشد؛ شروع به ساخت یک اثر هنری پیچیده بدون ترس از شکست؛ شرکت در مسابقات هنری با وجود عدم اطمینان از نتیجه؛ ابراز عقیده هنری خود در جمع، حتی اگر مخالف نظر دیگران باشد؛ آزمایش با ترکیب رنگ‌ها و مواد جدید؛ به چالش کشیدن خود برای انجام کاری فراتر از توانایی فعلی</p>	<p>مفهوم اولیه بازار و مشتری</p>
<p>طراحی کارت پستال برای فروش در بازارچه مدرسه؛ ساخت دستبندهای رنگی و فروش آن‌ها به دوستان؛ ایده‌پردازی برای ساخت هدیه‌های کوچک برای روز معلم؛ پرسیدن از دوستان که چه نوع طرح‌هایی را برای کاردستی دوست دارند؛ طراحی یک محصول هنری که بتوان آن را در جشن‌ها ارائه کرد؛ درک اینکه چه چیزی باعث می‌شود یک محصول هنری برای دیگران جذاب باشد؛ ارائه نمونه آثار هنری و گرفتن بازخورد از "مشتریان" (همکلاسی‌ها)؛ فکر کردن به بسته‌بندی جذاب برای محصولات هنری دست‌ساز</p>	<p>تجلی سرمایه فرهنگی - استفاده از الگوهای هنری بومی در خلق آثار هنری در کنشگری نوآورانه جدید</p>
<p>نقاشی با الهام از گلیم‌ها و قالی‌های ایرانی؛ طراحی لباس شخصیت‌های داستانی با الهام از پوشاک محلی؛ ساخت مجسمه با الهام از حیوانات بومی در فرهنگ ایران؛ بازآفرینی داستان‌های کهن ایرانی با استفاده از تکنیک کلاژ؛</p>	<p>ارائه خلاقانه آثار هنری با چاشنی فرهنگ (مانند قصه‌گویی یا نمایش)</p>
<p>ساخت نمایش عروسکی با داستان‌های شاهنامه؛ قصه‌گویی با استفاده از نقاشی‌های متوالی؛ اجرای یک تئاتر سایه با شخصیت‌های برگرفته از فرهنگ عامه؛ ارائه نقاشی‌ها در قالب یک گالری کوچک با توضیح داستان هر اثر؛ ساخت ماکت صحنه‌هایی از فیلم‌های ایرانی و توضیح درباره آن‌ها؛ ساخت یک "کتاب زنده" که در آن هر صفحه با یک اثر هنری و روایت همراه است؛</p>	

اصول اخلاقی و پایداری در آفرینش هنری با مواد دوستدار محیط زیست و چرخه تولید و مصرف بازیافتی	ساخت تابلوی نقاشی با استفاده از تکه‌های پارچه و لباس‌های کهنه؛ استفاده از مقوای بازیافتی برای ساخت ماکت و کاردستی؛ نقاشی با رنگ‌های طبیعی (مانند زردچوبه، اسفناج)؛ ساخت وسایل تزئینی از بطری‌های پلاستیکی و شیشه‌ای؛ استفاده از روزنامه‌ها و مجلات باطله برای تکنیک کلاژ؛ طراحی و ساخت گلدان از مواد دورریختنی
رعایت حقوق معنوی پدیدآورندگان آثار هنری (کپی نکردن مستقیم)	الهام گرفتن از یک اثر هنری و خلق یک اثر کاملاً جدید با سبک شخصی؛ نقل قول از یک هنرمند با ذکر نام و سپس ارائه تفسیر یا بسط آن در اثر خود؛ ایجاد مجموعه آثار هنری با سبک و موضوع مشابه اما بدون کپی مستقیم؛ ترکیب عناصر از چندین اثر هنری مختلف برای خلق یک اثر جدید و بدیع؛ توضیح در مورد اینکه اثر هنری "با الهام از" اثر دیگری خلق شده است؛ پرهیز از فروش یا ارائه آثار کپی شده به عنوان اثر خود

براساس نتایج تحلیل مضمون (جدول ۱)، آموزش هنر با رویکرد کارآفرینی در دوره دوم دبستان شامل ۶ بُعد (مضامین فراگیر)، ۱۶ مؤلفه (مضامین محوری/سازمان‌دهنده) و ۱۰۱ نشانگر (کدهای پایه) است. این جدول نشان می‌دهد که آموزش هنر با رویکرد کارآفرینی بر ابعاد بنیان‌های خلاقیت و تفکر نوآورانه، کنشگری و توانایی اجرایی خلاق، بستر اجتماعی کارآفرینی هنری، مبانی کارآفرینی، تجلی سرمایه فرهنگی-هنری در کنشگری نوآورانه و اصول اخلاقی و پایداری در چرخه تولید و مصرف هنری تمرکز دارد.

۱. بنیان‌های خلاقیت و تفکر نوآورانه

این بعد بر تقویت توانایی‌های ذهنی دانش‌آموزان تمرکز دارد که اساس نوآوری و خلاقیت هستند. مولفه‌هایی مانند "تخیل و ایده‌پردازی" دانش‌آموزان را تشویق می‌کند تا دنیاهای جدید بسازند، داستان‌های خلاقانه بگویند و با استفاده از مواد در دسترس، ایده‌های نوآورانه را به صورت ملموس درآورند. "تفکر واگرا و همگرا" به آن‌ها می‌آموزد که چگونه راه‌حل‌های متعدد برای یک مسئله پیدا کنند (واگرا) و سپس بهترین راه‌حل را انتخاب و اجرا کنند (همگرا). همچنین، "کنجکاوی و پرسشگری" با تشویق دانش‌آموزان به کاوش در مورد مواد، تکنیک‌ها و چرایی پدیده‌ها، اشتیاق آن‌ها را برای یادگیری و کشف عمیق‌تر افزایش می‌دهد. این مولفه‌ها با هم، پایه‌ای مستحکم برای پرورش ذهن خلاق و حل مسئله در دانش‌آموزان فراهم می‌کنند.

۲. کنشگری و توانایی اجرایی خلاق

این بعد به توانایی دانش‌آموزان در تبدیل ایده‌ها به واقعیت و اجرای عملی طرح‌های خلاقانه می‌پردازد. "برنامه‌ریزی و سازماندهی" به دانش‌آموزان یاد می‌دهد که چگونه برای رسیدن به اهداف هنری خود، مراحل کار را مشخص کنند، ابزار و مواد لازم را جمع‌آوری نمایند و زمان‌بندی مناسبی داشته باشند. "اجرای عملی و خلق اثر" مستقیماً به مهارت‌های دستی و فنی دانش‌آموزان در زمینه‌هایی مانند سفالگری، نقاشی، دوخت و ساز، کلاژ و انیمیشن‌سازی اشاره دارد و آن‌ها را در فرآیند خلق اثر یاری می‌دهد. "پشتکار و حل مسئله در اجرا" بخش حیاتی این بعد است که بر تاب‌آوری دانش‌آموزان در مواجهه با چالش‌ها، اشتباهات و موانع تمرکز دارد. این مولفه به آن‌ها می‌آموزد که چگونه با استقامت، راه‌حل‌های خلاقانه بیابند و اثر هنری خود را نهایی کنند، حتی اگر با سختی‌هایی روبرو شوند.

۳. کارآفرینی هنری در بستر اجتماعی

این بعد بر اهمیت تعاملات انسانی، درک فرهنگی و مسئولیت‌پذیری در فرآیند کارآفرینی هنری تاکید دارد. "همدلی و درک متقابل" به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا دیدگاه‌های دیگران را درک کنند، احساسات پشت آثار هنری را بفهمند و با همکاری و گوش دادن فعال، آثار مشترک ارزشمندی خلق نمایند. "احترام به تنوع فرهنگی و میراث هنری" دانش‌آموزان را با غنای فرهنگی ایران از طریق نقوش سنتی، بناهای تاریخی، موسیقی و لباس‌های محلی آشنا می‌کند و آن‌ها را به استفاده خلاقانه از این میراث در آثارشان تشویق می‌نماید. "مسئولیت‌پذیری اجتماعی و زیست‌محیطی" دانش‌آموزان را به سمت استفاده از مواد بازیافتی، خلق آثار با مضامین زیست‌محیطی و ترویج فرهنگ مصرف پایدار سوق می‌دهد و هنر را به ابزاری برای بهبود جامعه و محیط زیست تبدیل می‌کند.

۴. مبانی کارآفرینی

این بعد به معرفی مفاهیم و اصول اساسی کارآفرینی به شیوه‌ای مناسب سن دانش‌آموزان دوره دوم دبستان می‌پردازد. "شناخت ایده و ارزش‌آفرینی" به آن‌ها می‌آموزد که چگونه مشکلات پیرامون خود را شناسایی کرده و با ارائه راه‌حل‌های هنری نوآورانه، برای دیگران ارزش ایجاد کنند و ایده‌های خود را بهبود بخشند. "ریسک‌پذیری حساب‌شده و جسارت" دانش‌آموزان را تشویق می‌کند تا از منطقه امن خود خارج شوند، تکنیک‌ها و ایده‌های جدید را امتحان کنند و با اعتماد به نفس، ایده‌های متفاوت خود را ابراز نمایند. "مفهوم اولیه بازار و مشتری" به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا درک اولیه‌ای از نیازهای مخاطبان خود پیدا کنند، محصولات هنری جذاب طراحی نمایند و درباره نحوه ارائه و فروش احتمالی آثارشان بیندیشند.

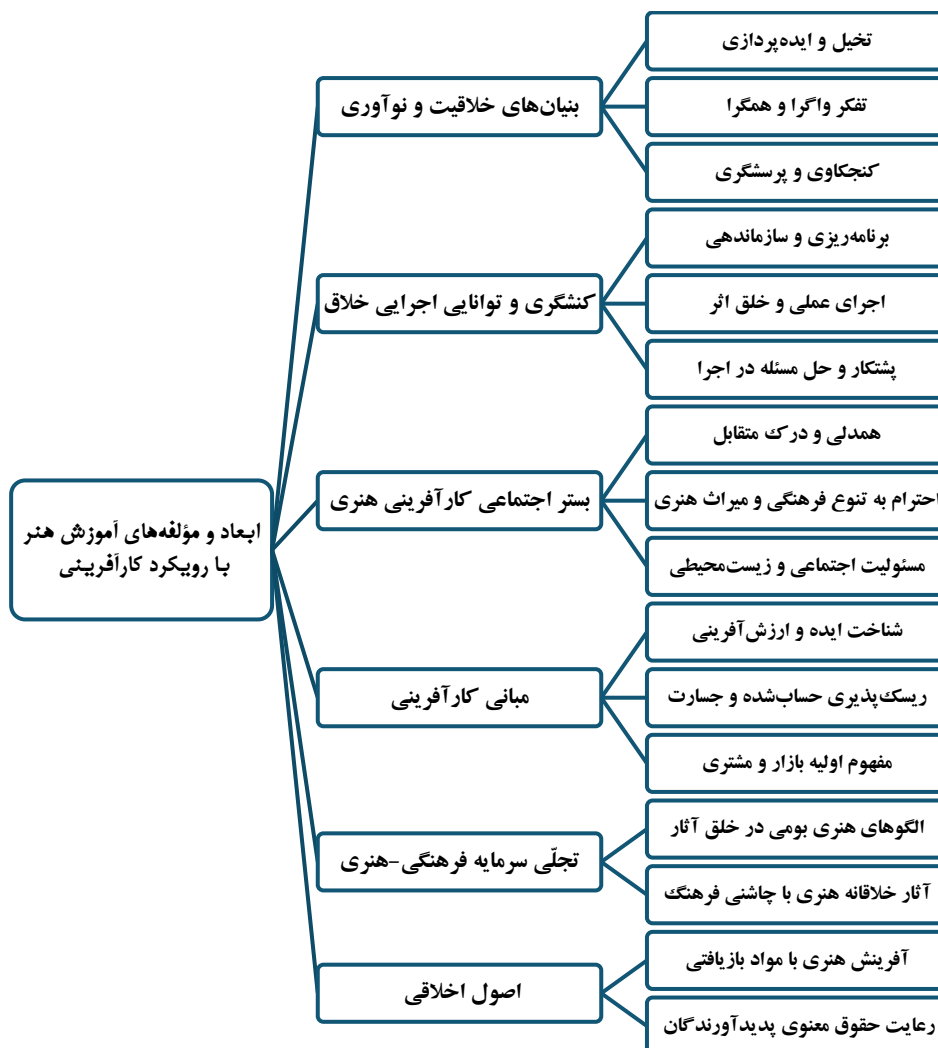
۵. تجلی سرمایه فرهنگی-هنری در کنشگری نوآورانه

این بعد بر چگونگی ادغام و به‌کارگیری میراث فرهنگی و هنری در فعالیت‌های خلاقانه و کارآفرینانه تمرکز دارد. "استفاده از الگوهای هنری بومی در خلق آثار جدید" دانش‌آموزان را ترغیب می‌کند تا از نقوش سنتی، پوشاک محلی، حیوانات بومی و داستان‌های کهن ایرانی الهام گرفته و آثار هنری بدیعی بیافرینند. "ارائه خلاقانه آثار هنری با چاشنی فرهنگ" به دانش‌آموزان یاد می‌دهد که چگونه آثار خود را با استفاده از قصه‌گویی، نمایش، موسیقی یا روایت‌گری، به شیوه‌های جذاب و فرهنگی ارائه دهند و ارتباط عمیق‌تری با مخاطب برقرار کنند. این بعد، هنر را به عنوان پلی میان گذشته فرهنگی و آینده نوآورانه معرفی می‌کند.

۶. اصول اخلاقی و پایداری در چرخه تولید و مصرف هنری

این بعد بر اهمیت جنبه‌های اخلاقی، زیست‌محیطی و پایداری در فعالیت‌های هنری و کارآفرینانه تاکید دارد. "آفرینش هنری با مواد دوستدار محیط زیست و بازیافتی" دانش‌آموزان را به سمت استفاده مسئولانه از منابع و کاهش تولید زباله هدایت می‌کند، به طوری که هنر آن‌ها هم زیبا و هم سازگار با محیط زیست باشد. "رعایت حقوق معنوی پدیدآورندگان آثار هنری" بر اهمیت اصالت و خلاقیت فردی تاکید کرده و به دانش‌آموزان می‌آموزد که چگونه از آثار دیگران الهام بگیرند بدون آنکه کپی مستقیم انجام دهند و

حقوق هنرمندان دیگر را محترم شمارند. “مصرف آگاهانه و مسئولانه محصولات هنری” دانش‌آموزان را به سمت درک ارزش کیفیت، دوام و اهمیت حمایت از هنرمندان محلی سوق می‌دهد و فرهنگ استفاده پایدار از محصولات هنری را ترویج می‌کند.

شکل ۲: ابعاد و مؤلفه‌های آموزش هنر با رویکرد کارآفرینی

بحث و نتیجه‌گیری

هدف پژوهش حاضر، شناسایی و تبیین ابعاد و مؤلفه‌های آموزش هنر با رویکرد کارآفرینی در دوره دوم دبستان از طریق مرور نظام‌مند ادبیات پژوهش بود. یافته‌های حاصل از تحلیل مضمون نشان داد که آموزش هنر کارآفرینانه دارای ساختاری چندبعدی و یکپارچه است که در قالب ۶ بُعد اصلی، ۱۶ مؤلفه و ۱۰۱ نشانگر قابل سازمان‌دهی است. ابعاد شناسایی‌شده شامل بنیان‌های خلاقیت و تفکر نوآورانه، کنشگری و توانایی اجرایی خلاق، بستر اجتماعی کارآفرینی هنری، مبانی کارآفرینی، تجلی سرمایه فرهنگی-هنری در کنشگری نوآورانه و اصول اخلاقی و پایداری در چرخه تولید و مصرف هنری بود. این یافته نشان می‌دهد که آموزش هنر با رویکرد کارآفرینی صرفاً محدود به انتقال مهارت‌های هنری یا آموزش مفاهیم اقتصادی نیست، بلکه یک الگوی تربیتی جامع و چندسطحی

است که ابعاد شناختی، اجتماعی، فرهنگی، اخلاقی و عاطفی رشد دانش‌آموزان را به‌طور هم‌زمان دربر می‌گیرد. این نتیجه با دیدگاه‌های نوین آموزش کارآفرینی که بر یادگیری تجربه‌محور، خلاقانه و بین‌رشته‌ای تأکید دارند، همسو است (1, 7).

نخستین بُعد شناسایی‌شده، «بنیان‌های خلاقیت و تفکر نوآورانه» بود که شامل مؤلفه‌هایی نظیر تخیل، ایده‌پردازی، تفکر واگرا و همگرا و کنجکاوی می‌شود. برجسته بودن این بُعد نشان می‌دهد که آموزش هنر کارآفرینانه در وهله نخست بر توسعه ظرفیت‌های ذهنی و شناختی دانش‌آموزان تمرکز دارد. در واقع، خلاقیت به‌عنوان هسته مرکزی کارآفرینی شناخته می‌شود و بدون پرورش تخیل و توانایی تولید ایده‌های نو، شکل‌گیری رفتارهای کارآفرینانه امکان‌پذیر نخواهد بود. این یافته با نتایج پژوهش‌های پیشین همخوانی دارد که نقش آموزش هنر را در تقویت خلاقیت و نوآوری دانش‌آموزان تأیید کرده‌اند (4, 10). همچنین، Herzig و Renard نشان دادند که آموزش بداهه‌سازی در هنر می‌تواند ظرفیت‌های خلاقانه و انعطاف‌پذیری شناختی را افزایش دهد (3). از منظر نظری نیز، Toscher کارآفرینی را نوعی فرایند یادگیری خلاقانه می‌داند که مبتنی بر تجربه، تخیل و توانایی حل مسئله است (2). بنابراین، می‌توان گفت که آموزش هنر، به دلیل ماهیت آزاد و خلاق خود، بستری مناسب برای شکل‌گیری ذهنیت کارآفرینانه در کودکان فراهم می‌آورد.

دومین بُعد، «کنشگری و توانایی اجرایی خلاق» بود که بر تبدیل ایده به عمل و اجرای عملی فعالیت‌های خلاقانه تأکید دارد. وجود مؤلفه‌هایی مانند برنامه‌ریزی، سازماندهی، خلق اثر و پشتکار در اجرای فعالیت‌ها، نشان می‌دهد که آموزش هنر کارآفرینانه تنها به ایده‌پردازی محدود نمی‌شود، بلکه بر توانایی عملی‌سازی ایده‌ها نیز تأکید دارد. این یافته با پژوهش Bureau و Potapchuk همسو است که نشان دادند آموزش مبتنی بر هنر می‌تواند توانایی دانشجویان را در حل مسئله، آزمون ایده‌ها و اجرای عملی طرح‌ها افزایش دهد (9). همچنین، Darvishi و همکاران نشان دادند که استفاده از بسته‌های آموزشی هنرهای تجسمی می‌تواند خلاقیت و مهارت‌های عملی دانش‌آموزان را ارتقا دهد (5). در همین راستا، Jadidi Mohammadabadi و همکاران نیز تأکید کردند که آموزش هنر می‌تواند به رشد مهارت‌های کارآفرینانه کودکان از طریق تجربه عملی و فعالیت‌های مشارکتی کمک کند (21). از منظر تربیتی، این یافته نشان می‌دهد که آموزش هنر زمانی می‌تواند اثربخش باشد که دانش‌آموزان فرصت تجربه واقعی خلق، اجرا، اصلاح و تکمیل آثار خود را داشته باشند.

یافته‌های پژوهش همچنین نشان داد که «بستر اجتماعی کارآفرینی هنری» یکی از ابعاد اساسی آموزش هنر کارآفرینانه است. مؤلفه‌هایی نظیر همدلی، احترام به تنوع فرهنگی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی نشان می‌دهد که کارآفرینی در حوزه هنر، پدیده‌ای صرفاً فردی نیست، بلکه در تعامل با محیط اجتماعی و فرهنگی شکل می‌گیرد. این نتیجه با دیدگاه Fernbach همسو است که آموزش کارآفرینی اجتماعی در هنر را ابزاری برای توسعه مسئولیت‌پذیری اجتماعی و تربیت شهروندان فعال می‌داند (18). همچنین، Chilalu و Mannathoko نشان داد که ادغام کارآفرینی در کلاس‌های هنرهای بصری و موسیقی، موجب افزایش مشارکت اجتماعی و تعامل فعال دانش‌آموزان می‌شود (17). از سوی دیگر، Sadeghi Arani و Naderi Yeganeh نیز بر نقش هنر و رسانه‌های هنری در انتقال

مفاهیم کارآفرینی و ارزش آفرینی اجتماعی تأکید کرده‌اند (16). در مجموع، این یافته بیانگر آن است که آموزش هنر می‌تواند علاوه بر توسعه خلاقیت فردی، زمینه‌ساز رشد مهارت‌های اجتماعی و فرهنگی نیز باشد.

چهارمین بُعد شناسایی‌شده، «مبانی کارآفرینی» بود که شامل مؤلفه‌هایی مانند شناخت ایده، ارزش آفرینی، ریسک‌پذیری و درک اولیه بازار می‌شود. این یافته نشان می‌دهد که حتی در دوره ابتدایی نیز می‌توان مفاهیم پایه کارآفرینی را به شیوه‌ای متناسب با ویژگی‌های رشدی کودکان آموزش داد. این نتیجه با پژوهش‌های Alizadeh و Ajeri همخوانی دارد که بر نقش آموزش هنر در پرورش روحیه کارآفرینی، اعتمادبه‌نفس و ایده‌پردازی کودکان تأکید کرده‌اند (11, 12). همچنین، Niazian و Taghipour نشان دادند که آموزش هنر با رویکرد کارآفرینی می‌تواند انگیزش و مشارکت دانش‌آموزان را افزایش دهد (13). در سطح کلان‌تر، Mpuangnan و همکاران نیز بر ضرورت ادغام آموزش کارآفرینی در برنامه‌های درسی مدارس تأکید کرده‌اند (1). بنابراین، یافته حاضر مؤید این دیدگاه است که آموزش کارآفرینی باید از سنین پایین آغاز شود و آموزش هنر می‌تواند یکی از مناسب‌ترین بسترها برای تحقق این هدف باشد.

یکی از یافته‌های مهم پژوهش حاضر، شناسایی بُعد «تجلی سرمایه فرهنگی-هنری در کنشگری نوآورانه» بود. این بُعد نشان می‌دهد که آموزش هنر کارآفرینانه در بافت فرهنگی ایران نمی‌تواند مستقل از میراث فرهنگی و هویت بومی طراحی شود. استفاده از الگوهای هنری بومی، داستان‌های فرهنگی و عناصر سنتی در خلق آثار جدید، نه تنها به حفظ و بازتولید فرهنگ کمک می‌کند، بلکه می‌تواند زمینه‌ساز نوآوری و خلق ارزش فرهنگی نیز باشد. این یافته با دیدگاه Kakouris و Liargovas همسو است که بر اهمیت زمینه فرهنگی در آموزش کارآفرینی تأکید دارند (6). همچنین، Motiei و Delbari نشان داده‌اند که هنر و کارآفرینی هنری دارای اشتراکات عمیقی در زمینه خلاقیت و ارزش آفرینی فرهنگی هستند (8). در همین راستا، پژوهش‌های Mohammadizadeh و Yousefi و نیز Kialashaki و Bagheri Toustani نشان می‌دهد که هنر و فعالیت‌های فرهنگی می‌توانند زمینه‌ساز اشتغال و توسعه اقتصادی نیز باشند (24, 25). این یافته ضرورت بومی‌سازی آموزش کارآفرینی هنری را برجسته می‌سازد.

آخرین بُعد شناسایی‌شده، «اصول اخلاقی و پایداری در چرخه تولید و مصرف هنری» بود که بر استفاده از مواد بازیافتی، رعایت حقوق معنوی و مصرف مسئولانه تأکید داشت. این نتیجه نشان می‌دهد که آموزش هنر کارآفرینانه نباید صرفاً بر سودآوری اقتصادی تمرکز داشته باشد، بلکه باید با ارزش‌های اخلاقی، اجتماعی و زیست‌محیطی همراه باشد. این یافته با رویکردهای نوین آموزش کارآفرینی پایدار همسو است که بر تلفیق اهداف اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی تأکید دارند (20). همچنین، Darabinejad و همکاران نقش آموزش هنر کارآفرینانه را در پیشرفت فرهنگی و اجتماعی جامعه برجسته کرده‌اند (22). علاوه بر این، Pourmahani و Hossein Pourmahani بر اهمیت آموزش‌های کاربردی هنر با رویکرد حرفه‌آموزی و مسئولیت‌پذیری تأکید کرده‌اند (27, 28). بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که آموزش هنر کارآفرینانه، علاوه بر پرورش خلاقیت و مهارت‌های حرفه‌ای، می‌تواند زمینه‌ساز شکل‌گیری نگرش‌های اخلاقی و رفتارهای مسئولانه در کودکان نیز باشد.

در مجموع، یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که آموزش هنر با رویکرد کارآفرینی، ساختاری جامع و چندبعدی دارد که از پرورش خلاقیت فردی آغاز شده و تا مسئولیت‌پذیری اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی گسترش می‌یابد. این یافته‌ها تا حد زیادی خلأهای موجود در ادبیات پژوهش را پوشش داده و چارچوبی مفهومی برای درک ابعاد مختلف آموزش هنر کارآفرینانه فراهم می‌کند. همچنین، نتایج پژوهش حاضر با دیدگاه‌های Thom و De Ávila و Davel همسو است که بر ضرورت توسعه چارچوب‌های منسجم نظری و عملی در حوزه آموزش کارآفرینی هنری تأکید کرده‌اند (19, 20). افزون بر این، پژوهش حاضر نشان می‌دهد که آموزش هنر می‌تواند نقشی کلیدی در تربیت نسل خلاق، نوآور و کارآفرین ایفا کند و به همین دلیل، توجه بیشتر نظام‌های آموزشی به این حوزه ضروری به نظر می‌رسد.

یکی از محدودیت‌های پژوهش حاضر، محدود بودن مطالعات انتخاب‌شده به مقالات منتشرشده در پایگاه‌های علمی مشخص و بازه زمانی معین بود که ممکن است برخی پژوهش‌های مرتبط را از قلم انداخته باشد. همچنین، بخش قابل توجهی از مطالعات موجود دارای رویکردهای توصیفی یا کیفی بودند و تعداد پژوهش‌های تجربی و مداخله‌ای در حوزه آموزش هنر کارآفرینانه در دوره ابتدایی محدود بود. علاوه بر این، تفاوت در زمینه‌های فرهنگی و آموزشی مطالعات منتخب، امکان تعمیم کامل یافته‌ها را با محدودیت مواجه می‌سازد.

پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آینده به طراحی و آزمون الگوهای عملی آموزش هنر با رویکرد کارآفرینی در محیط‌های واقعی آموزشی بپردازند و اثربخشی این الگوها را بر متغیرهایی مانند خلاقیت، نوآوری، انگیزش تحصیلی، خودکارآمدی و مهارت‌های اجتماعی بررسی کنند. همچنین، انجام مطالعات مقایسه‌ای میان مناطق مختلف فرهنگی و آموزشی، می‌تواند به توسعه مدل‌های بومی و متناسب با نیازهای دانش‌آموزان کمک کند. استفاده از روش‌های ترکیبی و طولی نیز می‌تواند درک عمیق‌تری از پیامدهای بلندمدت آموزش هنر کارآفرینانه فراهم آورد.

از منظر کاربردی، نتایج این پژوهش می‌تواند مبنایی برای بازنگری در برنامه‌های درسی هنر در دوره ابتدایی و ادغام مؤلفه‌های کارآفرینانه در آنها باشد. طراحی فعالیت‌های هنری مبتنی بر حل مسئله، پروژه‌های گروهی، ایده‌پردازی خلاق و استفاده از عناصر فرهنگی بومی می‌تواند به پرورش دانش‌آموزانی خلاق، مسئول و نوآور کمک کند. همچنین، برگزاری دوره‌های توانمندسازی برای معلمان هنر و تدوین راهنماهای آموزشی تخصصی در حوزه آموزش هنر کارآفرینانه، می‌تواند نقش مهمی در بهبود کیفیت اجرای این رویکرد در مدارس ایفا کند.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازن اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازن و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

منابع

1. Mpuangnan K, Govender S, Mhlongo R. Approaches to Integrating Entrepreneurial Education in School Curriculum. *Journal of Economics Education and Entrepreneurship*. 2024;5(2):119. doi: 10.20527/jee.v5i2.10360.
2. Toscher B. Entrepreneurial Learning in Arts Entrepreneurship Education: A Conceptual Framework. *Artivate: A Journal of Entrepreneurship in the Arts*. 2019;8(1):3-22. doi: 10.1353/artv.2019.0003.
3. Herzig M, Renard S. The Impact of Improvisation Training in Arts Entrepreneurship Education on Creative Capacities. *Journal of Entrepreneurship Education*. 2024;27(S4):1-33.
4. Rezvani S, editor Examining the Impact of Art-Based Education on Students' Creativity. *Second International Conference of Top Teachers; 2025; Masjed Soleyman*.
5. Darvishi Z, Shahidi S, Heidari M, Pakdaman S. The Effectiveness of Visual Arts Education Using the Educational Package "Art Education, Supporter of the Innovative Child" on Increasing Elementary Children's Creativity. *Psychology of Exceptional Individuals*. 2015;5(17):85-109.
6. Kakouris A, Liargovas P. Introducing Art in Entrepreneurial Teaching: A Theoretical Framework. *Proceedings of the 16th European Conference on Innovation and Entrepreneurship 2022*.
7. Wong HYH, Chan CKY. Conceptualising Arts Entrepreneurship Education: Bridging the Arts and Entrepreneurship within Higher Education Settings. *Entrepreneurship Education*. 2024;7:21-40.
8. Motiei M, Delbari SM, editors. Commonalities and Differences among Entrepreneurship, Art, and Artistic Entrepreneurship. *Nineteenth National Conference on Management and Humanities Research in Iran; 2024; Tehran*.
9. Potapchuk V, Bureau S. Using Art to Teach Entrepreneurship: Empirical Evidence of Efficiency of the Approach. *European Academy of Management (EURAM) Conference 2016; Paris, France 2016*.
10. Arjmand Ghajour K, Arjmandi B. The Effectiveness of Creativity Development Programs in the Art Curriculum on Elementary Students' Creativity. *Rooyesh: Psychology and Educational Sciences*. 2018;7(4):65-88.
11. Ajeri N, editor The Impact of Art on Students' Creativity and Entrepreneurship. *First International Conference of Top Teachers; 2024; Masjed Soleyman*.
12. Alizadeh A, editor Fostering an Entrepreneurial Spirit in Elementary Education through Art. *Fifth National Conference on Modern Research in Educational Sciences and Psychology in Iran; 2018; Tehran*.
13. Niazian M, Taghipour H, editors. A Case Study of Art Education with an Approach to Creating an Entrepreneurial Spirit in Fifth-Grade Elementary Students in Noor County. *First National Conference on Art Education; 2016*.
14. Gholamrezaei M, Mohammadinejad A. A Qualitative Study of the Impact of Storytelling-Based Education on Strengthening Students' Creativity. *Research and Innovation in Education and Development*. 2023;3(3):19-28.
15. Sedaghat L, Taheri Zoj A, Jamali A, Khavari S, Mirzania A, editors. How Was I Able to Create a Culture of Entrepreneurship and Creativity in the Art Course? *Tenth Scientific Research Conference on Educational Sciences and Psychology, Social and Cultural Harms of Iran; 2022; Tehran*.

16. Sadeghi Arani Z, Naderi Yeganeh S. The Role of Art in Promoting and Teaching Entrepreneurship: A Qualitative Content Analysis of Iranian Children's and Adolescent Cinema Films over the Last Four Decades (1981–2021). *Entrepreneurship Education and Management*. 2023;2(2):21-42. doi: 10.22126/eme.2023.9219.1030.
17. Chilalu Mannathoko M. Bringing Entrepreneurship into Visual Arts and Music Classrooms: An Evaluation of Basic Education Arts Curriculum Implementation Strategies. *Teaching Artist Journal*. 2020;18(1):1-14. doi: 10.1080/15411796.2020.1851134.
18. Fernbach E. Social Entrepreneurship Education in Art Education of Future Primary School Teachers. *Discourse and Communication for Sustainable Education*. 2020;11(1):26-40. doi: 10.2478/dcse-2020-0004.
19. Thom M. The Rough Journey into Arts Entrepreneurship: Why Arts Entrepreneurship Education Is Still in Its Infancy in the UK and Germany. *Education + Training*. 2017;59(7-8):720-39. doi: 10.1108/ET-01-2016-0015.
20. De Ávila AL, Davel E. Entrepreneurship Education in the Arts: Perspectives and Challenges. *Cadernos EBAPE BR*. 2023;21(2). doi: 10.1590/1679-395120220097x.
21. Jadidi Mohammadabadi A, Ojand S, Salarian E, editors. The Impact of Art Education on the Development of Creativity and the Enhancement of Children's Entrepreneurial Skills. Sixth National Conference on Modern Research in Humanities, Economics, and Accounting in Iran; 2020; Tehran.
22. Darabinejad F, Karimian Aliabadi F, Aghaei L, editors. Principles and Methods of Teaching and Promoting the Art of Entrepreneurship in Schools and Its Role in the Economic and Cultural Progress of Society. Fifth International Conference on Psychology, Educational Sciences, and Social Studies; 2022; Hamedan.
23. Motiei M, Seraj V, Montazeri Sanij F. The Status of Artistic Entrepreneurship Education in Iranian Universities: A Survey among Art Professors and Students. *Karafan Quarterly*. 2022;19(4):1-28.
24. Mohammadzadeh A, Yousefi E. Examining the Entrepreneurship and Employment Conditions of Graduates of Art and Metal Industries at Tabriz Islamic Art University. *Ferdows-e Honar Quarterly*. 2021;2(6):12-45.
25. Kialashaki J, Bagheri Toustani H, editors. The Role of Cultural and Artistic Entrepreneurship in Graduates' Employment: A Case Study of Graduates of the Applied Science Center of Culture and Art, Unit 2, Mazandaran. *International Conference on Entrepreneurship with the Motto of Entrepreneurial Talent Development: A Path toward Transformation*; 2022.
26. Aghadavoudi M, Ghazizadeh K, Mirzamohammadi M. Evaluation of the Undergraduate Islamic Art Curriculum and Presentation of an Optimization Model from the Perspective of Entrepreneurship. *Theoretical Foundations of Visual Arts*. 2021;6(1):10-49.
27. Pourmahani M, editor *Applied Training in the Culture and Art Course with an Entrepreneurship and Vocational Training Approach*. Eighth International Conference on Modern Research in Psychology, Social Sciences, Educational Sciences, and Education; 2022.
28. Hossein Pourmahani M, editor *Applied Training in the Culture and Art Course with an Entrepreneurship and Vocational Training Approach*. Eighth International Conference on Modern Research in Psychology, Social Sciences, Educational Sciences, and Education; 2022.
29. Saffaran L, Khosravani Zanganeh M. The Impact of Art Education on the Development of Creativity, Innovation, and Enhancement of Entrepreneurial Skills among Preschool Children: A Case Study of Girls' and Boys' Preschool Children at Mobtaker Novin, District 5 of Tehran. *Modern Marketing Research*. 2015;5(0).
30. Abdokhodai Z, Tayouri A. Differences between Narrative Review and Systematic Review: Letter to the Editor. *Iranian Journal of Medical Education*. 2019;19(82):166-8.